

ПРОЦЕС МОВЛЕННЄВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПІД ЧАС ДОПИТУ

THE PROCESS OF VERBAL COMMUNICATION DURING INTERROGATION

Сковронська І.Ю.,

*orcid.org/0000-0002-6261-3393**кандидат філологічних наук, доцент,**професор кафедри мовної підготовки**Львівського державного університету внутрішніх справ*

Форми мовленнєвої комунікації в юриспруденції різноманітні. Під формами мовленнєвої юридичної комунікації слід розуміти способи зовнішнього вираження змісту різних видів мовленнєвого спілкування в юридичній практиці.

Традиційні форми мовленнєвого спілкування в юриспруденції – це: бесіди, включно з поясненнями та допитами; перемовини; консультації; участь у колегіальному обговоренні; виступи у колегіях та колективах; спільне здійснення будь-яких напрямів видів роботи; неформальні контакти, які полягають у взаємному спостереженні. У професійній діяльності юристів відбуваються ділові бесіди, допити, судові дебати, суперечки тощо. До цього можна додати багато інших форм мовленнєвої комунікації, які набули поширення в сучасний час, це – симпозіум, прес-конференція, брифінг, «круглий стіл» тощо.

Кожна з цих форм мовленнєвої юридичної комунікації висуває специфічні вимоги до тих, хто бере в них участь. Водночас є щось спільне, що об'єднує всі ці форми мовленнєвої комунікації, – це прагнення в той чи інший спосіб розв'язати конкретні юридичні проблеми. У своїй сукупності перелічені форми становлять основу професійної діяльності юриста.

Одним із провідних методів управління та впливу на співрозмовника у професійній юридичній діяльності є бесіда. Вона широко використовується в юридичній практиці, наприклад: під час допитів свідків і потерпілих, підозрюваних і обвинувачених, у роботі адвокатів із клієнтами, з відвідувачами юридичних консультацій. Тому бесіду ми не розглядаємо як самостійну форму мовленнєвої комунікації в юридичній практиці. Вона є основою кожної з форм. Бесіда – як своєрідна психологічна п'єса, що включає монологи і діалоги, певний набір ролей, що розігруються в рамках конкретного часу. Під правовою бесідою можна розуміти розмову на правову тематику, де обговорюються юридичні питання, права та обов'язки громадян, а також норми права.

Ключові слова: юридична комунікація, допит, правова бесіда, психологічний вплив, інформація.

There are various forms of verbal communication in jurisprudence. Forms of verbal legal communication should be understood as ways of expressing the content of various types of verbal communication in legal practice.

Traditional forms of verbal communication in jurisprudence include: conversations, including explanations and interrogations; negotiations; consultations; participation in collegial discussions; speeches in collegiums and collectives; joint implementation of any types of work; informal contacts consisting of mutual observation. In their professional activities, lawyers engage in business conversations, interrogations, court debates, disputes, etc. To this can be added many other forms of verbal communication that have become widespread in modern times, such as symposiums, press conferences, briefings, round tables, etc.

Each of these forms of verbal legal communication imposes specific requirements on those who participate in them. At the same time, there is something common that unites all these forms of verbal communication – the desire to solve specific legal problems in one way or another. Taken together, these forms form the basis of a lawyer's professional activity.

One of the leading methods of managing and influencing interlocutors in professional legal practice is conversation. It is widely used in legal practice, for example: during the interrogation of witnesses and victims, suspects and defendants, in the work of lawyers with clients, and with visitors to legal consultations. Therefore, we do not consider conversation to be an independent form of verbal communication in legal practice. It is the basis of each form. A conversation is a kind of psychological play that includes monologues and dialogues, a certain set of roles played out within a specific time frame. A legal conversation can be understood as a conversation on legal topics, where legal issues, the rights and obligations of citizens, as well as the norms of law are discussed.

Key words: legal communication, interrogation, legal conversation, psychological influence, information.

Постановка проблеми. Уміння ефективно спілкуватися – визначальна складова дієвого комунікативного впливу. Спілкування – це складний багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, що є наслідком потреби в спільній діяльності й включає в себе обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння інших людей.

Аналіз досліджень. Мовленнєву комунікацію загалом і її правові аспекти зокрема досліджували вітчизняні науковці Токарська, А., Балинська О., Чорнобай О., Сливка С., Бондаренко В., Матвієнко О., Косенко Ю., Рабінович П., Пітерс Дж., Хабермас Ю. та інші. Однак з плином часу і зміною історичних подій змінюються й погляди та підходи до, здавалося б, традиційних проблем.

Основна мета будь-якої з форм мовленнєвої комунікації в юридичній практиці – це словесний обмін інформацією, думками, відомостями. Обговорення в такому разі ведеться з якоїсь певної теми, і кожен учасник висловлює свою точку зору. Учасники процесу мовленнєвої комунікації ставлять один одному запитання, щоб дізнатися позицію співрозмовника або прояснити незрозумілі моменти обговорення. Комунікантам при цьому необхідно враховувати високий рівень публічного інтересу, а тому діяти згідно з нормами права, моралі, людяності тощо.

Мета статті, завдання. Метою статті є розгляд допиту як форми правової комунікації з позиції його мовних та психологічних особливостей.

У статті застосовано емпірико-теоретичний метод (моделювання, аналізу і синтезу), теоретичний метод (узагальнюючий і частковий).

Виклад основного матеріалу. Правова комунікація має важливе значення не лише для встановлення більш тісних зв'язків між державою та громадянами, а також є вагомим способом налагодження взаємодії між юристами, суддями, слідчими, які у зв'язку із професійною діяльністю фактично здійснюють таку комунікацію щоденно [1, с. 72]. Основними формами мовленнєвої комунікації в юридичній практиці є: допит, опитування, консультування, судові дебати, переговори, симпозіум, прес-конференція, брифінг, «круглий стіл» тощо.

Як форма правової комунікації та обміну інформацією може бути застосована бесіда, під час якої комуніканти обмінюються думками чи почуттями щодо певних правових аспектів, сприяючи співробітництву та взаємному впливу як її учасники. Прикладами правових бесід можна вважати: допити свідків, підозрюваних, обвинувачених, одержання пояснень від громадян, посадових осіб з різних проблем, які потребують втручання юриста, роз'яснення юристом своєї позиції з того чи іншого питання, чинного закону.

Високий рівень публічності ускладнює роботу, висуває високі вимоги до моральних та професійних якостей судді, але також і дисциплінує суддів. Комунікація в загальному розумінні спрямована на досягнення найважливішої для судової влади мети – підвищення рівня довіри громадян до суду [2, с. 6.]. Комунікація – це тривалий процес пошуку порозуміння і згоди, а отже, досягнення результату. Комунікацію слід розуміти як різновид взаємодії між тими чи іншими суб'єктами інформаційного впливу за посередництвом певного визначеного об'єкта, тобто повідомлення. Мова йде про взаємодію окремих людей,

груп людей, соціальних інститутів, суспільства в цілому [2, с. 8].

Допит є однією з найпоширеніших слідчих (розшукових) дій, найскладнішою в тактичному розумінні і однією з найпоширеніших форм мовленнєвої юридичної комунікації. Правильність і професіоналізм проведення допиту значною мірою сприяють розкриттю злочинів. Однак, як зазначають Майкл Бойл та Жан-Клод Вюльєрм, допит є інструментом одержання доказів, при цьому він, як і будь-який інструмент, може бути низької якості або використовуватися особами, які не досить обізнані чи не набули професійних навичок [3, с. 3]. Саме під час проведення допиту є ризик порушення прав людини. Допит можливий на досудовому та судовому слідстві (під час судового розгляду) у розгляді кримінальних і цивільних справ, в арбітражному судочинстві тощо.

Основні види допиту на досудовому слідстві виділяються за категорією допитуваних. Це допити: свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста.

Сутність допиту полягає в тому, що під час виконання дізнавальних операцій слідчий, застосовуючи розроблені в криміналістиці, психології та апробовані слідчою практикою тактичні прийоми, спонукає особу, якій можуть бути відомі обставини, прямо або побічно пов'язані з подією, яку розслідують, дати про них свідчення, вислуховує інформацію, яку вона надає, та фіксує її у встановленому законом порядку для того, щоб її могло бути використано як доказ у кримінальній справі.

На початку допиту слідчий повинен з'ясувати необхідні дані про особу допитуваного, переконатися в наявності або відсутності чинників, здатних впливати на її позицію в кримінальній справі, зміст її показань.

Процес мовленнєвої комунікації під час допиту починається з того, що слідчий пропонує допитуваному розповісти про те, що йому відомо у цій справі. Однак допитувана особа має право вільно розповісти під час допиту все, що вона вважає за потрібне, внаслідок цього вільна розповідь, як і раніше, є правом допитуваних осіб.

Одним із відомих методів, що ґрунтується на дослідженнях когнітивної психології, є метод когнітивного інтерв'ю. Процес обговорення вчиненого кримінального правопорушення набуває форми заохочення до вільної розповіді, що передбачає детальний виклад відомих фактів й обставин, проте без вимог щодо чіткого дотримання хронології, використання літературної мови та іншого кодування, яке не є природним для особи. Спонукування розповісти про подію здійсню-

ють у формі простих висловлювань, які частіше викликають бажану рефлексію, спрямовану на розвиток теми допиту, її деталізацію, уточнення, погодження, заперечення або спростування певних тверджень. Інтерв'юер не повинен припиняти вільну розповідь до її логічного завершення, попри виявлені розбіжності чи неправдивість окремих даних, оскільки інформація, повідомлена в повному обсязі, дає змогу отримати об'єктивні результати внаслідок подальшого зіставлення фактів між собою і з наявними доказами. Реципієнту надають свободу думки за початкового викладу обставин, що полягає в можливості не зупинятися на довготривалому згадуванні фактів, що забулися або про які він насправді не знає [4, с. 49–50.]

Після розповіді допитуваного і його відповідей на запитання, з метою нагадати йому обставини, у зв'язку з якими його викликали на допит, для усунення суперечностей у його показаннях, а також суперечностей між його показаннями та показаннями інших допитаних у справі, слідчий може оголошувати фрагменти показань обвинувачених, підозрюваних або інших свідків, демонструвати інші докази. Одним із прийомів правомірного психічного впливу є приховування від підслідної особи прогалин у системі доказів. Виявляючи підвищений інтерес до другорядних деталей події, слідчий побічно дає зрозуміти, що основне йому вже відомо. При цьому важливо, щоб допитуваній особі не надійшла інформація про необізнаність слідчого з того чи іншого питання, а сам допитуваний постійно допускав витік інформації, виявляв інформованість про ті обставини, які можуть бути відомі лише особі, причетній до злочину, який розслідують.

Залежно від того, яке значення люди надають індивідуальним особливостям особистості, вони по-різному ставляться один до одного і під час допиту свідчень по-різному характеризують одну й ту саму людину. До допитуваного інформація надходить у момент сприйняття ним тих чи інших явищ або предметів, запам'ятовується ним і потім під час допиту відтворюється виробляється і передається слідчому. Процес формування показань – від сприйняття до передання інформації – має психологічний характер протягом якого людина зазнає різноманітних впливів, що, так чи інакше, позначається на повноті та об'єктивності показань. Вміння помічати та аналізувати рухи, міміку особи та інші її прояви може допомогти слідчому дійти до висновку про правдивість чи неправдивість показань особи. До того ж, знання психологічних особливостей людини та вміння їх

використовувати може значно полегшити роботу слідчого, прокурора під час спілкування з людьми різного віку, статусу, допоможе знайти психологічний контакт, подолати бар'єри у спілкуванні та, у разі необхідності, застосувати правомірний вплив на людину для отримання правдивих відомостей. Необхідно при цьому створити психологічно безпечне середовище в якому люди відчувають себе справжніми, ризикують і висловлюють свої ідеї, не боячись негативних наслідків. Це культура, яка сприяє інклюзії, заохочує інновації та сприяє високій продуктивності й [5, с. 12].

Ефективність мовленнєвої комунікації під час допиту залежить від того, наскільки повно слідчий врахує і використає особливості допитуваного. Без такого врахування неможливе встановлення психологічного контакту. Під психологічним контактом із допитуваним розуміють створення такої атмосфери допиту, за якої допитуваний переймається повагою до слідчого, розумінням його завдань і обов'язків, виключає будь-які особисті мотиви в його діях, усвідомлює необхідність сприяти своїми показаннями встановленню істини. Взаємодію слідчого з потерпілим необхідно будувати з урахуванням психічного стану потерпілого, який шукає захисту у правоохоронних органах. Найменша неувага з боку слідчого може посилити негативний емоційний стан потерпілого і призвести до утруднення в спілкуванні під час проведення допиту. Завдання слідчого полягає в запевненні потерпілого в тому, що злочин буде повно й об'єктивно розслідувано, таким чином, він повинен заспокоїти потерпілого. Обман допитуваного, спроби зловити його в пастку, введення допитуваного в оману підривають його довіру до слідчого, сприяють виникненню конфліктної ситуації на допиті.

Що ближче слідчий до тактичного виграшу, то вищою є небезпека для обвинуваченого, і тим активнішими є його оборонні дії. Усе це свідчить про необхідність йти на створення важких, іноді гостроконфліктних ситуацій, що сприяють тактичному успіху слідчого. Напружені психічні стани обвинувачуваного викликаються, звісно, не брутальністю, не психічним насильством, а подачею в найбільш підходящі моменти такої інформації, яка різко порушує сформований стереотип поведінки на допиті, унеможлиблює продовження обраної лінії поведінки. У тих випадках, коли в поведінці обвинуваченого проявляються коливання у виборі лінії поведінки, необхідно використовувати прийом накопичення позитивних відповідей. Спочатку ставляться такі запитання, на які можна отримати лише позитивні відповіді;

стереотип продуктивної взаємодії, що формується, може полегшити надалі отримання відповідей і на важкі запитання [6, с. 18]. Дії слідчого, інформація, що пред'являється, можуть мати більшу силу впливу, якщо стосуються слабого місця в позиції обвинуваченого, якщо ця інформація допускає багатозначність трактування.

Слід зазначити, що, ведучи допит, слідчий має бути тактовним і об'єктивним, не допускати дратівливості, образливих виразів і підвищеного тону. Поведінка слідчого має бути спокійною, його мова – простою, стислою і зрозумілою. Не рекомендується проявляти обурення і панібратство. Слідчий повинен уміти створити таку атмосферу спілкування з кожною людиною, яка дала б йому можливість одразу ж по гарячих слідах виявити всі необхідні дані в кримінальній справі. Водночас це атмосфера відкритої розмови, коли долається настороженість, відчуженість, а часом ворожість і виникають стосунки довіри. Необхідно враховувати, що одним з основних завдань, крім самого контролю за правильністю фіксації показань допитуваного і дотриманням його прав, є отримання додаткової інформації для аналізу, а це можливо лише за умови встановлення психологічного контакту зі слідчим [7, с. 177].

Допит свідка на досудовому слідстві дає можливість установити достовірні відомості про сутність, обставини події, що розслідується. На стадії досудового розслідування свідок у довірчій обстановці, віч-на-віч зі слідчим розповідає про те, що трапилося, відповідає на запитання слідчого, сам змінює та доповнює власні показання. Слідчий повинен уважно і терпляче слухати свідка, не перериваючи його, потім за допомогою запитань уточнити обставини, яких свідок не торкнувся в своїй розповіді, з'ясувати окремі неточності та протиріччя.

Слід пам'ятати, що відносини між слідчим і допитуваним характеризуються ситуативною, а в низці випадків і соціальною нерівністю. Водночас автор протоколу залежить від респондента, оскільки потребує його свідчень. Джерелом інформації є допитуваний, проте слідчий відбирає з усього обсягу відомостей ті, що є юридично значущими. Складання всіх протоколів стає обов'язком виключно професійно підготовленої особи – слідчого, що пов'язано з вибірковістю його позиції, його здатністю досягнути значення для справи одержуваної під час слідчої дії інформації.

Допит є основним засобом доказування в судовому слідстві. Саме під час допитів процесуальних осіб різних категорій отримують найбільш

важливу в доказовому плані інформацію. Від умілого проведення в суді допитів найбільшою мірою залежить винесення законного та обґрунтованого рішення. Тому питання комунікативної стратегії і тактики участі державного обвинувача і захисника у провадженні судових допитів мають пріоритетне значення [8, с. 123].

Судове слідство побудоване на допиті всіх учасників процесу, тому неприпустимими є неуважність з боку головуєчого, його тривалі перемовини із суддями, прояви нетерпимості, іронії чи елементарної неповаги до оточуючих. Усі запитання, які ставлять учасникам процесу, мають в обов'язковому порядку контролюватися членами суду. Право суду і сторін ставити запитання під час судового засідання є одним із найважливіших способів перевірки фактів у справі та показань свідків. Уся складність для допитуваного полягає в тому, що запитання йому ставить не одна особа, а кілька: суддя, адвокати, експерт, прокурор. І, слідуючи поставленим цілям, кожен з них ставить запитання під різним кутом зору.

Велике тактичне значення мають вид і зміст запитань допитуваному в суді. Основні вимоги до формулювання запитань:

1) запитання мають бути стислими, зрозумілими, такими, що не допускають двозначного тлумачення, їхнє формулювання має бути орієнтоване на рівень розумового і культурного розвитку допитуваного;

2) вони мають ставитися в прямій (а не непрямої) формі;

3) формулювання запитань має зумовлювати не односкладову, а розгорнуту відповідь;

4) запитання не має бути навідним (таким, що містить інформацію, необхідну для відповіді);

5) запитання не може бути неетичним за формою або змістом;

6) слід уникати запитань, що орієнтують на можливі відповіді

Запитання, що ставляться підсудному, мають бути ясними, конкретними і чітко сформульованими. У час війни необхідною є ретельна робота з доказовою базою, а саме стосовно документування та розслідування воєнних злочинів відповідно до міжнародних стандартів, що реалізують шляхом проведення допитів свідків і потерпілих у кримінальних провадженнях за ст. 438 КК України [8, с. 106].

Висновки. Допит є важливою процесуальною дією, способом отримання доказів на досудовому слідстві та в суді. Однак повнота і достовірність одержуваних під час допиту відомостей залежить не тільки від дотримання встановлених

процесуальним законом правил, а й від комунікативних умінь і навичок юриста, особливо важливими з яких є вміння правильно ставити запитання, уважно слухати, вирівнювати емоційне напруження під час допиту. Водночас існують і морально-психологічні правила. На шляху до істини законодавець встановив чіткі рамки, вихід

за які означає уподібнення злочинцеві, для якого таких меж не існує. Неприпустимими є насильство, тортури та інше жорстоке або таке, що принижує людську гідність, поведження: шантаж, погрози, обман, необґрунтовані обіцянки, використання релігійних забобів, незнання ним своїх прав тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Макеєва О.М., Літвінчук Б. С. Правова комунікація органів державної влади як засіб взаємодії в інформаційно-правовому просторі. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2024. Випуск 81: частина 1. С. 68–72.
2. Логунова М. М., Лашкіна М. Г., Гвоздик П. О., Алексєєв А. Г. Комунікації судової влади: науково-практичний посібник. Київ: АДЕФ Україна, 2012. 268 с. URL: <https://nsj.gov.ua/files/1452500582posibnyk.pdf> (дата звернення: 12.09.2025)
3. Ахтирська Н.М. Розроблення нових тактичних прийомів допиту на потребу часу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 265–268. URL: http://lsey.org.ua/1_2022/66.pdf. (дата звернення: 12.09.2025).
4. Гагач В. Тактичні і психологічні засади допиту під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підrobкою документів. *Юридична психологія*. 2024. № 2 (35). С. 45–52.
5. Харченко Н., Большая О., Школяр С., Стопрожук В. Методи подолання психологічних бар'єрів у процесі управління проектами. *Витоки педагогічної майстерності*. 2024. №34 (24). С. 12–18. URL: <https://sources.pnpu.edu.ua/article/view/318140> (дата звернення: 30.09.2025).
6. Чорний Г., Кравець К. Психологічні особливості проведення допиту. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 580–582. URL: http://www.lsey.org.ua/11_2023/143.pdf (дата звернення: 11.09.2025).
7. Чорноус Ю. Психологічні основи реалізації тактичних прийомів. *Юридична психологія*. 2020. № 1 (26). С. 13–22. URL: <https://arm.navs.edu.ua/books/criminalistics/info/lit.html> (дата звернення: 10.09.2025).
8. Дутко О. Помилки адвоката під час проведення допиту на стадіях досудового розслідування. *Підприємництво, господарство і право. Кримінальний процес*. 2019. № 10. С. 173–178.
9. Пісний В. Психологічні аспекти застосування тактичних прийомів допиту під час розслідування технології злочинного збагачення. *Юридична психологія*. 2023. № 2 (33). С. 120–128.
10. Жовтюк О. Особливості проведення допиту свідків і потерпілих під час розслідування порушення законів та звичаїв війни. *Юридична психологія*. 2024. № 1 (34). С. 101–109. URL: <https://psychped.navs.edu.ua/index.php/psychped/article/download/1643/1631> (дата звернення: 11.09.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025